

OROL DENGIZINING HOZIRGI HOLATI VA EKOLOGIK MUAMMOLARI

Ravshanov Jasurbek Jahongirivich

Jasurbek 1 Kurs, [07.05.2026 17:01] jasurbekpolativich@gmail.com

Po'latov Istam Bayotivich

Samarqand agro inovatsiyalar va tadqiqotlar instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Orol dengizining hozirgi ekologik holati, uning qurib borish sabablari va oqibatlari hamda hududni tiklash bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi. Shuningdek, Orol fojiasining Markaziy Osiyo mintaqasiga ta'siri ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Orol dengizi, ekologiya, qurish jarayoni, sho'rlanish, iqlim o'zgarishi, Orolbo'yi hududi.

Abstract: This article analyzes the current ecological state of the Aral Sea, the causes and consequences of its drying up, and the measures being taken to restore the area. The impact of the Aral tragedy on the Central Asian region is also scientifically examined. Keywords: Aral Sea, ecology, drying process, salinization, climate change, Aral Sea region. Introduction The Aral Sea was one of the largest closed water bodies in the world until the middle of the 20th century.

However, as a result of the wrong irrigation policy, the sea has shrunk sharply and today it has become one of the global environmental problems.

Аннотация: В данной статье анализируется текущее экологическое состояние Аральского моря, причины и последствия его пересыхания, а также меры, принимаемые для восстановления территории. Научно рассматривается также влияние Аральской трагедии на регион Центральной Азии.

Ключевые слова: Аральское море, экология, процесс пересыхания, засоление, изменение климата, регион Аральского моря.

KIRISH

Orol dengizi XX asrning o'rtalarigacha dunyodagi eng katta yopiq suv havzalaridan biri bo'lgan. U Markaziy Osiyoda joylashib, asosan Amudaryo va Sirdaryo daryolari orqali suv bilan to'yinib turgan. Dengiz nafaqat tabiat uchun, balki millionlab insonlar hayoti uchun ham katta ahamiyatga ega edi. Bu hududda baliqchilik rivojlangan, iqlim mo'tadil bo'lgan va aholi yaxshi turmush kechirgan.

1960-yillardan boshlab sobiq ittifoq davrida paxta va boshqa qishloq xo'jaligi ekinlarini ko'paytirish maqsadida Amudaryo hamda Sirdaryo suvlari keng miqyosda

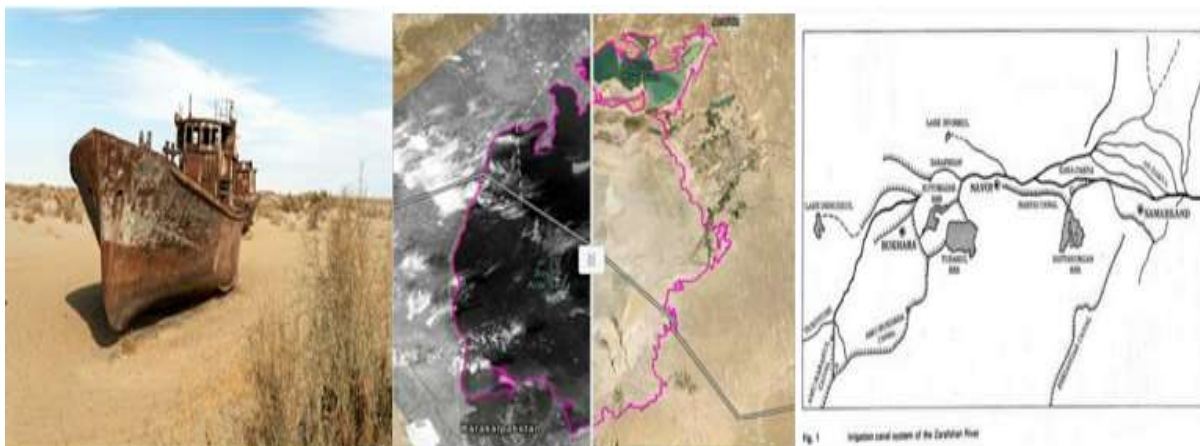

sug'orishga yo'naltirildi. Natijada daryolarning Orol dengiziga quyiladigan suvi keskin kamaydi. Suv o'rnini to'ldira olmagan dengiz asta-sekin quriy boshladi.

Bugungi kunga kelib Orol dengizining katta qismi qurib ketgan. Uning o'rnida "Aralkum" deb ataluvchi yangi cho'l paydo bo'lgan. Dengiz tubidan ko'tarilayotgan tuz va chang minglab kilometr masofaga tarqalib, atrof-muhit va inson salomatligiga katta zarar yetkazmoqda. Hududda nafas yo'llari kasalliklari, allergiya va boshqa sog'liq muammolari ko'paygan.

Shuningdek, baliqchilik sanoati deyarli yo'qolib ketdi, ko'plab odamlar ishsiz qoldi va boshqa hududlarga ko'chishga majbur bo'ldi. Orol dengizi fojiasi bugungi kunda insonning tabiatga noto'g'ri munosabati qanday og'ir oqibatlariga olib kelishini ko'rsatuvchi eng yirik ekologik muammolardan biri hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda Orolbo'yi hududini tiklash va ekologik holatni yaxshilash bo'yicha turli loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, qurigan dengiz tubida saksovul ekish, yashil hududlarni kengaytirish hamda suv resurslaridan oqilona foydalanish ishlari olib borilmoqda.

Orol dengizining qurib borishining asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

Amudaryo va Sirdaryo suvlarining noto'g'ri taqsimlanishi

Qishloq xo'jaligida, ayniqsa paxta yetishtirishda suvdan haddan tashqari foydalanish.

Sug'orish tizimlarining samarasizligi

Ochiq kanallarda suvning katta qismi bug'lanib yoki yerga singib ketgan.

Iqlim o'zgarishi

Haroratning ortishi va yog'ingarchilikning kamayishi suv balansiga salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Hozirgi ekologik holati

Orol dengizining qurib qolishi natijasida 5 million gektardan ziyod ekologik fojia kelib chiqdi va Orolqum cho'li paydo bo'lib Orol dengiziga yaqin hududlarda tuzli va qumli bo'ron tarqalishi yuzaga keldi. Bu tarqalayotgan tuzli va qumli bo'ronning ta'sir doirasi 500

kilometrda oshayotgani bu muammoning juda keng qamrovliligidan dalolat. Qurib qolgan Orol dengizidan Orol bo‘yi hududlariga har yili 100 million tonnagacha chang ko‘tariladi. Shu muammoni qisman yo‘q qilish uchun 2022 yilda 107 ming gektar maydonga saksovul, yulg‘un, shuvoq, juzg‘un, cherkez, izen, kabi cho‘l o‘simliklari ekildi. 590,3 tonna cho‘l o‘simliklaridan urug‘ tayyorlangan bo‘lsa shundan, mahalliy aholiga 391 tonnasi tegishli. Bundan tashqari cho‘l o‘simliklaridan 100 gektar maydonga niholxonalar tashkil qilingan. 2023 yil Orol bo‘yi yaqinida joylashgan viloyatlarning cho‘llariga tuzli va qumli bo‘ronlardan asrash uchun Xorazm viloyatida 11 ming gektar, Buxoro viloyatida 40 ming gektar, Navoiy viloyatida 50 ming gektar yer maydonlariga yashil qoplamalar tashkil qilindi. Hozirgi kunda Orol dengizining suvi qurigan hududlarida jami 1 million 769 mingga yaqin maydonda o‘rmon-melioratsiya ishlari amalga oshirilgan.

Markaziy Osiyo Orol dengizi - yagona berk ko‘l hisoblanib, Orol dengizi tabiiy geografik o‘rni Turon tekisligining markazida Ustyurt tumani bilan Qizilqum tumani orasida joylashgan. Orol dengizi shimolda Qozog‘iston, Qizilqum bilan janubiysharqda, Quyi Amudaryo bilan janubda, g‘arbda Ustyurt tumani bilan chegaralanadi. Orol dengizi baliq xo‘jaligi, dengiz transporti, iqlim sharoiti bilan katta ahamiyatli hisoblanadi. Har yili Orol dengiziga 56 kub suv Sirdaryo va Amudaryodan quyilgan. Orol dengizining eng yuqori sathlari 1911-1960 yillarda bo‘lib 53,4 metrni, suvning yuzasi 66 ming kvadrat kilometrni suvning hajmi 1064 kub kilometrni, minerallashuvi esa bir litr suvda 11-10 grammni tashkil qilgan. Orol dengizida suv sathi 1961-yildan boshlab pasayishi kuzatiladi. 1961-1970-yillar oralig‘ida suv sathi yiliga o‘rtacha 20 sm ga pasayadi. 1994 yilda suv hajmi - 400 kub kilometr ga, suv sathi 32,5 metr ga, suv yuzasi maydoni 32,5 ming kvadrat kilometr bo‘lib qoldi va suvdagi tuzlar miqdori ikki barobarga ortadi. Orol dengizining hozirgi qoldiq suv hajmi 3 ta havzaga G‘arbiy dengiz, Sharqiy dengiz va Kichik Orollarga bo‘lingan. 19-asrning 2-yarmi ya‘ni 60-yillaridan boshlab sug‘oriladigan ekin maydoni kengayishi, Amudaryo va Sirdaryo suvi sug‘orishga ishlatilishi tufayli suv sathi keskin pasaya boshlagan.

Orol dengizining maydoni 40 yil davomida deyarli 4 marta, suv sathi 1,8 marta, suv hajmi 9 marta kamaygan.

Xulosa

Orol dengizi fojiasi insonning tabiatga noto'g'ri va mas'uliyatsiz munosabati qanday og'ir ekologik oqibatlariga olib kelishini ko'rsatib beruvchi eng yirik global muammolardan biridir. Bir vaqtlar dunyoning eng katta suv havzalaridan biri hisoblangan Orol dengizining bugungi holati nafaqat Markaziy Osiyo davlatlari, balki butun jahon ekologiyasi uchun katta xavf tug'dirmoqda.

Dengizning qurib borishi natijasida hududda ekologik muvozanat buzildi, iqlim o'zgarishlari kuchaydi, tuproq sho'rlanishi ortdi hamda aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan tuz va chang bo'ronlari yuzaga keldi. Bundan tashqari, baliqchilik va qishloq xo'jaligi kabi muhim sohalarning tanazzulga uchrashi aholining turmush darajasiga ham jiddiy zarar yetkazdi.

Bugungi kunda Orol dengizini to'liq avvalgi holatiga qaytarish juda murakkab bo'lsa-da, hududdagi ekologik vaziyatni yaxshilash va salbiy oqibatlarni kamaytirish imkoniyati mavjud. Buning uchun, avvalo, suv resurslaridan oqilona va tejamkor foydalanish, zamonaviy sug'orish texnologiyalarini joriy etish hamda ekologik siyosatni yanada kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlar va qo'shni davlatlar bilan hamkorlikni rivojlantirish orqali Orolbo'yi hududini tiklash bo'yicha samarali loyihalarni amalga oshirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, Orol dengizi muammosi insoniyat uchun katta saboq bo'lib xizmat qiladi. Tabiat boyliklarini asrash, suvdan oqilona foydalanish va ekologik muammolarga befarq bo'lmaslik kelajak avlod oldidagi eng muhim vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Berg L.S. Aralskoye morya. M.: 1908.
2. V.L. Mashrapov. O'rta Osiyo gidrografiyasi. T.: 1969. "МЭКОНОМКА И АУМ" №10(113)-1 2023 www.iupr.ru 350
3. A.S.Berg. Orol dengizi. M.: 1972.
4. P.Baratov. O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi. T.: 1976.

